

АНОТАЦІЯ

Чернявська Н. В. Особливості самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю – кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України, Івано-Франківськ, 2026.

У дисертації подано результати комплексного теоретичного та емпіричного дослідження особливостей самосвідомості чоловіків раннього дорослого віку з алкогольною залежністю як цілісного, багатовимірного психологічного утворення, що визначає специфіку особистісного функціонування, регуляції поведінки та підтримання адиктивних форм реагування. Актуальність дослідження зумовлена високою поширеністю алкогольної залежності серед чоловіків працездатного віку, її негативним впливом на психічне здоров'я, соціальне функціонування та якість життя, а також зростанням психоемоційного напруження і хронічного стресу в сучасних соціальних умовах.

Алкогольна залежність у сучасній психології розглядається не лише як клінічний або поведінковий розлад, а як складний психологічний феномен, що супроводжується порушеннями особистісного розвитку, саморегуляції та функціонування самосвідомості. У чоловіків із тривалим досвідом алкогольної залежності спостерігаються нестійкість Я-образу, суперечливість самооцінки, зниження рефлексивності, домінування зовнішнього локусу контролю та труднощі усвідомлення власних почуттів і відповідальності за життєві рішення.

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим психологічним характеристикам осіб із залежною поведінкою, проблема самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю як інтегрованої психологічної системи залишається недостатньо розробленою. Це зумовлює необхідність системного аналізу її структурної організації та функціонування у зв'язку з підтриманням адиктивної поведінки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості самосвідомості чоловіків раннього дорослого віку з алкогольною залежністю, розробити та емпірично верифікувати концептуальну модель, а також визначити засади психологічного супроводу розвитку самосвідомості цієї категорії осіб.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що самосвідомість зазнає структурно-функціональних деформацій, які проявляються у порушенні узгодженості між когнітивним, емоційно-ціннісним та регулятивним компонентами. Теоретичне і практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у психологічній діагностиці та психологічному супроводі осіб із алкогольною залежністю.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять підходи, у межах яких самосвідомість розглядається як складне, багаторівневе та інтегративне психологічне утворення, що поєднує уявлення особистості про себе, емоційно-ціннісне ставлення до власного досвіду та механізми регуляції поведінки. У сучасному психологічному дискурсі самосвідомість трактується як система, що забезпечує усвідомлення особистістю власних психічних станів, мотивів, цінностей і поведінкових стратегій та виконує провідну регулятивну функцію.

Аналіз наукових джерел засвідчив наявність кількох основних напрямів дослідження самосвідомості, у межах яких виокремлюються її когнітивний, емоційно-ціннісний і регулятивний виміри. У контексті адиктивної поведінки підкреслюється, що тривалий перебіг алкогольної залежності асоціюється зі зниженням рівня рефлексивності та порушенням цілісності Я-образу та ослабленням механізмів саморегуляції.

Особливу увагу в роботі приділено віковому аспекту розвитку самосвідомості. Ранній дорослий вік визначено як сензитивний період становлення ідентичності, життєвих смислів і суб'єктної позиції. За наявності алкогольної залежності ці процеси зазнають істотних структурно-функціональних порушень, що ускладнює інтеграцію життєвого досвіду та підтримує адиктивні форми реагування.

Теоретичний аналіз проблеми дозволив сформулювати припущення про системний взаємозв'язок між рівнем інтегрованості самосвідомості та вираженістю алкогольної залежності. Саме ці положення стали методологічним підґрунтям для побудови концептуальної моделі самосвідомості та подальшого емпіричного дослідження.

На підставі теоретичного узагальнення та результатів емпіричного дослідження у роботі представлено авторську концептуальну модель самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю у віці ранньої дорослості, побудовану в логіці біопсихосоціального підходу. Модель відображає системну взаємодію нейробіологічного та соціального векторів. Нейробіологічний вектор репрезентовано функціонуванням ЦНС, індивідуальними особливостями нейромедіаторних механізмів, формуванням стійких нейронних зв'язків звички та нейрокогнітивними наслідками вживання. Соціальний вектор подано на мікро- та макрорівнях (сім'я, стиль виховання, найближче оточення; ширші соціокультурні та стресогенні контексти), а також через чинники особистісної травматизації та суб'єктивної задоволеності життям як ресурсу або його втрати.

У межах моделі обґрунтовано вектор зниження функціонування самосвідомості, який охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний і регулятивний компоненти. На когнітивному рівні описано розмитість ідентичності, самовиправдання, когнітивний дисонанс і зниження рефлексії. Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний із порушенням самоствавлення, заниженою самооцінкою, втратою самоповаги та смисловими деформаціями (зокрема станами внутрішньої порожнечі, ціннісної дезорієнтації й екзистенційної напруги), що можуть підсилювати адиктивну вразливість. Регулятивний компонент включає вивчену безпорадність, низьку адаптивність, зниження саморегуляції та втрату самоконтролю, що ускладнює утримання тверезості й підсилює ризик рецидивних форм реагування.

Запропонована модель має пояснювальний характер і слугує теоретичною основою для інтерпретації виявлених структурно-функціональних деформацій

самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю та психологічних механізмів підтримання адиктивної поведінки.

На основі теоретичного аналізу сформульовано припущення щодо взаємозв'язку рівня інтегрованості самосвідомості та вираженості алкогольної залежності. Передбачалося, що структурно-функціональні деформації самосвідомості пов'язані з рівнем алкогольної залежності, психологічного стресу, зниженням психологічного благополуччя та саморегуляції, а також із домінуванням зовнішнього локусу контролю.

З метою емпіричної перевірки висунутих припущень проведено комплексне психодіагностичне дослідження із застосуванням стандартизованих методик, спрямованих на вивчення рівня алкогольної залежності, показників самосвідомості, психологічного благополуччя, саморегуляції, локусу контролю та суб'єктивного стресу. Отримані емпіричні дані були оброблені з використанням методів математико-статистичного аналізу, зокрема факторного аналізу.

Для визначення особливостей самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю застосовано факторний аналіз методом головних компонентів із подальшим обертанням Varimax. За критерієм «каменепаду» виокремлено два фактори, які пояснюють значну частку дисперсії досліджуваних показників. Перший фактор умовно інтерпретовано як «емоційно-ціннісний та когнітивний блок самосвідомості», другий – як «регулятивно-ідентичнісний блок самосвідомості», що відображає суперечливість і неоднорідність внутрішньої структури самосвідомості у досліджуваній групі.

На основі теоретичних положень і результатів емпіричного дослідження розроблено програму психологічного супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. Програма має концептуальний характер і ґрунтується на авторській структурно-функціональній моделі самосвідомості, яка відображає взаємозв'язок когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів. Її побудова зумовлена результатами аналізу деформацій самосвідомості, виявлених у чоловіків раннього дорослого віку з алкогольною

залежністю, та спрямована на підтримку процесів усвідомлення, інтеграції внутрішнього досвіду й відновлення суб'єктної позиції особистості.

Запропонована програма структурована відповідно до логіки психологічного впливу та орієнтована на поетапну роботу з основними компонентами самосвідомості без виходу за межі психологічного супроводу. Методологічну основу програми становлять принципи цілісності, ресурсної орієнтації та урахування індивідуальних особливостей особистості. Програма розглядається як модель практичного застосування отриманих наукових результатів у професійній діяльності психологів і може бути використана для проектування психокорекційних та підтримувальних заходів у роботі з чоловіками з алкогольною залежністю.

Оскільки адиктивна поведінка пов'язана з порушеннями імпульсного контролю та недостатністю саморегуляції, у програмі передбачено розвиток здатності до усвідомлення імпульсу, його відтермінування та формування альтернативних стратегій реагування. Такий підхід узгоджується з клінічною моделлю розладів імпульсного контролю, у межах якої залежність розглядається як поєднання імпульсивних і компульсивних механізмів поведінки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання теоретичних положень, емпіричних висновків та запропонованої інтегрованої соціально-психологічної програми психологічного супроводу у діяльності практичних психологів, які працюють з особами з алкогольною залежністю. Матеріали дослідження можуть бути використані у психологічній діагностиці, консультативній та супровідній роботі, а також у процесі професійної підготовки фахівців психологічного профілю.

Обмеження дослідження пов'язані з особливостями вибірки, віковими та гендерними характеристиками досліджуваних, а також зосередженістю роботи на психологічних чинниках алкогольної залежності без урахування медико-біологічних аспектів. Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані із вивченням динаміки змін самосвідомості особистості на різних етапах ремісії, а також із подальшою апробацією та удосконаленням програми психологічного

супроводу розвитку самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю з урахуванням тривалості, індивідуальних психологічних особливостей та умов реабілітації.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, структура самосвідомості, адикт, адиктивна поведінка, залежність, алкогольна залежність, алкоголь, психоактивні речовини, стрес, психологічне благополуччя, рання дорослість, Я-концепція, саморегуляція, психологічний супровід.

ABSTRACT

Cherniavska N. Features of Self-Consciousness in Men with Alcohol Use Disorder – qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 053 Psychology, Field of Knowledge 05 Social and Behavioral Sciences. – Vasyl Stefanyk Carpathian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, Ivano-Frankivsk, 2026.

The dissertation presents the results of a comprehensive theoretical and empirical study of the features of self-consciousness in men in early adulthood with alcohol dependence as a holistic, multidimensional psychological construct that determines the specificity of personal functioning, behavioral regulation, and the maintenance of addictive patterns of responding. The relevance of the study is determined by a high prevalence of alcohol dependence among men of working age, its negative impact on mental health, social functioning, and quality of life, as well as an increase in psycho-emotional tension and chronic stress in contemporary social conditions.

Alcohol dependence in contemporary psychology is considered not only as a clinical disorder but also as a complex psychological phenomenon accompanied by disturbances in personality development, self-regulation, and the functioning of self-consciousness. Men with alcohol use demonstrate instability of self-image, inconsistency of self-esteem, reduced reflexivity, predominance of an external locus of control, and difficulties in recognizing their emotions and taking responsibility for life decisions.

Despite a considerable number of studies devoted to the individual psychological characteristics of persons with addictive behavior, self-consciousness in men with alcohol dependence as an integrated psychological system remains insufficiently explored. This necessitates a systematic analysis of the structure and functioning of self-consciousness in relation to the development of addictive behavior.

The aim of the study is to theoretically substantiate the features of self-consciousness of men in early adulthood with alcohol dependence, to develop and empirically verify a conceptual model, as well as to determine the foundations of psychological support for the development of self-consciousness of this category of individuals. The hypothesis of the study is that self-consciousness undergoes structural and functional distortions manifested in disrupted coherence among its cognitive, emotional-value, and regulatory components. The theoretical and practical significance of the study lies in the applicability of the obtained results to psychological assessment and psychological support for individuals with alcohol dependence.

The theoretical and methodological framework is grounded in approaches that conceptualize self-consciousness as a complex, multilevel, and integrative psychological construct combining self-representations, the emotional-value attitudes toward one's own experience, and mechanisms of behavioral regulation. In contemporary psychological discourse, self-consciousness is understood as a system ensuring awareness of one's mental states, motives, values, and behavioral strategies, performing a leading regulatory function.

An analysis of scientific sources revealed several main directions in the study of self-consciousness, emphasizing its cognitive, emotional-value, and regulatory dimensions. In the context of addictive behavior, prolonged alcohol dependence is associated with reduced reflexivity, impaired integrity of self-image, and weakened self-regulatory mechanisms.

The study analyzes age-related patterns of self-consciousness development: early adulthood is a sensitive period for the formation of identity, life meanings, and subjective position. In the presence of alcohol dependence, these processes undergo significant

structural and functional disturbances, complicating the integration of life experience and maintaining addictive patterns of responding.

This analysis formulates an assumption of a systemic relationship between the level of integration of self-consciousness and the severity of alcohol dependence. These provisions form the methodological basis for constructing a conceptual model of self-consciousness and for subsequent empirical research.

Based on theoretical generalization and empirical findings, a conceptual model of self-consciousness in men with alcohol dependence in early adulthood was developed within a biopsychosocial framework. This model reflects the systemic interaction of neurobiological and social vectors: the neurobiological vector includes central nervous system functioning, individual characteristics of neurotransmitter mechanisms, formation of stable neural habit circuits, and neurocognitive consequences of alcohol consumption. The social vector is represented at both micro- and macro-levels, including family relationships, parenting styles, and the immediate social environment, as well as broader sociocultural and stress-related contexts. It is also shaped by factors such as personal traumatization and subjective life satisfaction, which may function either as psychological resources or as factors contributing to their depletion.

Within the model, a vector of decreased self-consciousness functioning is substantiated, encompassing cognitive, emotional-value, and regulatory components. At the cognitive level, blurred identity, self-justification, cognitive dissonance, and reduced reflexivity. The emotional-value component is associated with impaired self-attitude, lowered self-esteem, loss of self-respect, and meaning-related deformations (including inner emptiness, value disorientation, and existential tension), which may increase addictive vulnerability. The regulatory component includes learned helplessness, low adaptability, decreased self-regulation, and a loss of self-control, complicating sobriety maintenance and increasing relapse risk.

The proposed model serves as a theoretical basis for interpreting structural and functional deformations of self-consciousness in men with alcohol dependence and the psychological mechanisms supporting addictive behavior.

To empirically test the assumptions, a comprehensive psychodiagnostic study was conducted using standardized methods aimed at assessing alcohol dependence severity, indicators of self-consciousness, psychological well-being, self-regulation, locus of control, and perceived stress. The empirical data were processed using mathematical and statistical methods, including factor analysis.

To determine the features of self-consciousness in men with alcohol dependence, principal component analysis with Varimax rotation was applied. According to the scree test criterion, two factors explaining a significant portion of the variance were identified. The first factor was interpreted as an “emotional-value and cognitive block of self-consciousness,” and the second as a “regulatory-identity block of self-consciousness,” reflecting the inconsistency and heterogeneity of the internal structure of self-consciousness in the studied group.

Based on theoretical provisions and empirical results, an integrated socio-psychological program of psychological support aimed at the development of self-consciousness in men with alcohol dependence was designed. The program has a conceptual character and is grounded in the structural-functional model of self-consciousness, reflecting the interrelation of cognitive, emotional-value, and regulatory components. Its structure is determined by the identified deformations of self-consciousness and is oriented toward supporting processes of awareness, integration of internal experience, and restoration of the subjective position.

The practical implications of the obtained results lie in the potential application of the theoretical framework, empirical findings, and the proposed integrated socio-psychological program of psychological support in the professional practice of psychologists working with men with alcohol use disorder. The findings of the study may be applied in psychological assessment, counseling, supportive interventions, as well as in the professional training of psychology specialists.

Prospects for further research are associated with studying the dynamics of changes in self-consciousness at different stages of remission, as well as with the further testing and refinement of the psychological support program for the development of self-

consciousness in men with alcohol dependence, taking into account the duration of dependence, individual psychological characteristics, and rehabilitation conditions.

Keywords: personality; self-consciousness; psychological well-being; person with addiction; addictive behavior; men with alcohol use disorder; early adulthood; self-concept; cognitive component; emotional-evaluative component; regulatory component; self-reflection; self-regulation; self-attitude; psychological support.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових виданнях, які входять до наукометричної бази

Scopus:

1. Mishchykha L., Cherniavska N., Kravchenko V., Vitiuk N., Kulesha-Liubinets, Khrushch O. Application of Mindfulness Practices in Work on Stress Reduction during the War. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2023. Vol. 81. P. 25–38.

DOI: [10.33788/rcis.81.2](https://doi.org/10.33788/rcis.81.2)

URL: <https://www.scopus.com/pages/publications/85163360441?origin=resultlist>

Статті у наукових фахових виданнях України категорії Б:

2. Міщиха Л. П., Чернявська Н. В. Концептуалізація феномену самосвідомості у контексті психологічного дискурсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2024. Т. 35 (74), № 6. С. 10–14.

DOI: [10.32782/2709-3093/2024.6/02](https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.6/02)

URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/6_2024/4.pdf

3. Міщиха Л. П., Чернявська Н. В. Психологічні передумови конструювання моделі самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2025. Вип. 25. С. 113–120.

DOI: [10.30970/PS.2025.25.13](https://doi.org/10.30970/PS.2025.25.13).

URL: https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/25_2025/15.pdf

4. Чернявська Н. В. Концептуальна модель самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. Габітус. 2024. № 67. С. 233–237.

DOI: [10.32782/2663-5208.2024.67.38](https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.67.38)

URL: <https://habitus.od.ua/journals/2024/67-2024/40.pdf>

5. Чернявська Н. В. Самосвідомість особистості в період ранньої дорослості. Проблеми сучасної психології, 2024, вип. 61, с. 164–180.

DOI: [10.26661/2310-4368/2025-1-17](https://doi.org/10.26661/2310-4368/2025-1-17)

URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/4506>

6. Чернявська Н. В. Емпіричне дослідження особливостей самосвідомості чоловіків з алкогольною залежністю. Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія. 2025. № 2 (6). С. 196–201.

DOI: [10.32782/3041-1297/2025-2-30](https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-2-30)

URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/pp/article/view/3056>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Міщиха Л. П., Чернявська Н. В. Особливості розвитку самосвідомості у ранньому дорослому віці. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 5 грудня 2024 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 217–220.

URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/340/10130/22856-1>

8. Міщиха Л. П., Чернявська Н. В. Нейробіологічні механізми впливу алкоголю на психічне здоров'я особистості. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2024 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 24–28 березня 2025 р.). Івано-Франківськ, 2025. С. 107–108.

URL:<https://pedagogical.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2026/01/zbirnyk-tez-vykladachiv-2025.pdf#page=107>

9. Чернявська Н. В. Авторська модель психокорекційної програми для чоловіків з алкогольною залежністю. International Scientific and Practical Conference “Strategic Guidelines for the Development of Science, Education, Technologies, and Key Spheres of Public Life”: conference abstracts. 2025. С. 96–100.

URL: <https://www.economics.in.ua/2025/11/10.html>

10. Чернявська Н. В. Нейробиологічні аспекти самосвідомості осіб з алкогольною залежністю. Глобальний світ і Україна: сучасні виклики та пошук відповідей: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 31 січня 2025 р.). Харків: Право, 2025. С. 75–77.

URL:https://pravo-izdat.com.ua/index.php?download_id=1942&product_id=5499&route=product/product/download

11. Чернявська Н. В. Особливості терапевтичного альянсу з особами із алкогольною залежністю в період війни. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з адиктології: матеріали науково-практичної конференції, 16–17 вересня 2023 року. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 163–166.

URL:<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736608/2/Zbirnyk%20conf%20adyctolog2023.pdf>

12. Чернявська Н. В. Реабілітація чоловіків з алкогольною залежністю в контексті самосвідомості. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові дебати: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (лютий 2025 р.). Дніпро, 2025. С. 340–341. ISBN 978-617-8293-41-3.

URL:<http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2025/02/Conference-Proceedings-February-6-7-2025-1.pdf?utm>

13. Чернявська Н. В. Роль самосвідомості у психологічному благополуччі чоловіків з алкогольною залежністю. У: Psychological and Pedagogical Problems of

Modern Specialist Formation: Collective Scientific Monograph. Lviv–Toruń: Liha-Pres, 2024. С. 56–59.

DOI: [10.36059/978-966-397-496-5-14](https://doi.org/10.36059/978-966-397-496-5-14)

URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/385/12174/27548-1>

14. Чернявська Н. В. Феномен самосвідомості особистості в руслі екзистенційно-суб'єктних засад сучасної персонології. Теоретико-методологічні проблеми сучасної психології особистості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 23–24 вересня 2021 р.) / упоряд. О. Г. Паркулаб. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 178–180.

URL: https://www.researchgate.net/publication/358749325_Fenomen_samosvidomosti_osobistosti_v_rusli_ekzistencijno-sub'ektnih_zasad_sucasnoi_personalogii

15. Чернявська Н. В. Феномен самосвідомості у чоловіків з алкогольною залежністю: психологічні механізми та чинники формування. International scientific conference (Riga, the Republic of Latvia, 19–20 March 2025): conference abstracts. Riga, 2025. С. 22–25.

URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/593/15974/33708-1>